

Rikosseuraamuslaitoksen vankeja ja yhdyskunta- seuraamusasiakkaita koskeva yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma

2024

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	2
2. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo.....	2
3. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kokeminen eri ryhmissä.....	6
3.1 Alkuperä	8
3.2 Kieli	11
3.3 Uskonto ja vakaumus	13
3.4 Terveystila ja vammaisuus.....	14
3.5 Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt	16
3.6 Lapset ja nuoret.....	18
3.6.1 Nuoret rikoksentekijät.....	18
3.6.2 Toimeenpanoa suorittavien lapset	19
3.7 Naiset.....	20
3.8 Ikääntyneet.....	21
3.9 Poliittinen vakaumus, yhdistystoiminta ja merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttavuus	22
4. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman seuranta ja arviointi	24
5. Kirjallisuutta	26

1. Johdanto

Tämä on Rikosseuraamuslaitoksen vankeja ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaita koskeva yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma, joka tulee voimaan 1.1.2024 alkaen. Aikaisempi vankiloille ja rikosseuraamusasiakkaille laadittu yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma on vuodelta 2015. Suunnitelman tavoitteena on edistää Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa mukana olevien henkilöiden eli Rikosseuraamuslaitoksen vankien ja asiakkaiden yhdenvertaisuutta sekä kertoa, miten Rikosseuraamuslaitos voi omassa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta sekä ehkäistä syrjintää.

Yhdenvertaisuuslaki velvoittaa viranomaista laatimaan yhdenvertaisuussuunnitelman, jonka tavoitteena on parantaa organisaation toiminnan yhdenvertaisuutta. Rikosseuraamuslaitos asetti työryhmän valmistelemaan Rikosseuraamuslaitoksen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmaa. Suunnitelman valmistelijoiksi nimettiin yliopettaja Johanna Hietapakka, erityisasiantuntijat Ulla Knuuti, Sanna Kohvakka ja Markku Kuikka sekä lakimies Heidi Lokasaari.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma pohjautuu kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja suosituksiin sekä kansalliseen lainsäädäntöön. Suunnitelma on valmisteltu noudattaen yhdenvertaisuusvaltuutetun korostamia yhdenvertaisuussuunnittelun ydinasioita, joita ovat nykytilan arviointi, konkreettisten kehittämistoimenpiteiden asettaminen ja toimeenpanon seurannan varmistaminen. (kts. [Yhdenvertaisuussuunnittelu](#) | [Yhdenvertaisuusvaltuutettu \(syrjinta.fi\)](#))

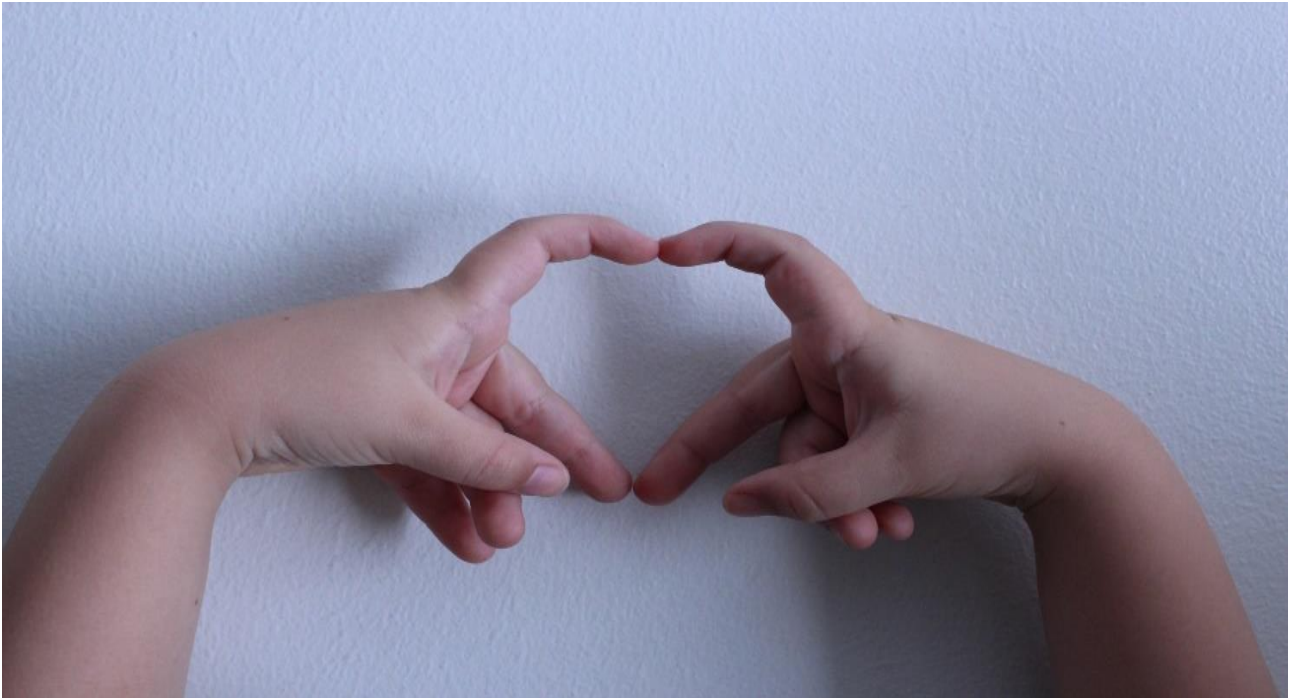
Yhdenvertaisuussuunnittelussa on olennaista tehdä arviointi ja nykytilanteen kartoitus suunnitelman pohjaksi. Rikosseuraamuslaitos on seurannut yhdenvertaisuuden toteutumisesta lähettämällä eri vähemmistöjä koskevia kyselyjä yksiköihin säännöllisin väliajoin. Tietoa on saatu myös laillisuusvalvontaan tulleista kanteluista, oikeusasiamiehen ratkaisuksista, vähemmistöjä koskevista opinnäytetöistä ja Rikosseuraamuslaitoksen laatukselvityistä.

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvosuunnitelma toteuttaa lakisääteistä velvollisuutta ehkäistä syrjintää, ja aktiivisesti edistää sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta kaikessa toiminnassaan.

2. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia sukupuolesta, iästä, alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, mielipiteestä, poliittisesta toiminnasta, ammattiyhdistystoiminnasta, perhesuhteista, terveydentilasta, vammaisuudesta,

seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä riippumatta. Suomi on sitoutunut useisiin yhdenvertaisuutta edistäviin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Perustuslain lisäksi yhdenvertaisuudesta säädetään yhdenvertaisuuslaissa ja naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa. Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa säädetään sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän kiellosta ja sukupuolten tasa-arvon edistämisestä. Rikosseuraamusalalla on vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten erityisluonteen vuoksi pidetty tärkeänä, että yhdenvertaisen kohtelun perusteet on kirjattu myös vankeus- ja tutkintavankeuslakiin sekä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevaan lakiin.

Yhdenvertaisuuden käsitteet voidaan kuvata seuraavasti:

Tosiasiallinen yhdenvertaisuus

Tosiasiallinen yhdenvertaisuus tarkoittaa yhdenvertaisuutta, joka toteutuu lopputulosten suhteen kaikille erilaisista lähtökohdista ja mahdollisuuksista riippumatta. Se voi tarkoittaa muun muassa sitä, että samanlaisen kohtelun periaatteesta poiketaan yhdenvertaisen lopputuloksen saavuttamiseksi. Tosiasiallista yhdenvertaisuutta edistetään esimerkiksi

- Yksilöllisiin tarpeisiin vastaavalla työllä seuraamuksen aikana
- Positiivisella erityiskohtelulla
- Toiminnallisen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnittelun avulla
- Kohtuullisten mukautusten keinoin, kuten tarpeellisilla apuvälineillä.

Syrjintä

Jokainen voi kokea elämänsä aikana syrjintää ja epäasiallista kohtelua, mutta tietyt ihmisryhmät ovat sille alttiimpia kuin muut. Syrjintää voi sisältyä myös Rikosseuraamuslaitoksen yksiköiden jokapäiväisiin rutiineihin, sillä valtaväestöön kuuluvien henkilöiden voi olla vaikea huomata syrjinnän muotoja. Jotta syrjintään voidaan puuttua, on se osattava tunnistaa.

- Välittömässä eli suorassa syrjinnässä ihmistä kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin samanlaisessa tilanteessa.
- Välillisessä eli epäsuorassa syrjinnässä näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö saattaa jonkun muita huonompaan asemaan. Välillistä syrjintää voi olla esimerkiksi se, että ainoa palvelukieli on suomi, ainoa palvelukanava on verkkopalvelu tai tilaan ei pääse pyörätuolilla portaiden tai muiden esteiden takia.
- Piilosyrjintää ovat hienovaraiset syrjinnän muodot, kuten ulossulkeminen, vähättely, tuen puuttuminen ja sivuuttaminen vähemmistötaustan vuoksi.
- Rakenteellinen syrjintä on paikannettavissa nimensä mukaisesti yhteiskunnan rakenteisiin, kuten olemassa oleviin käytäntöihin, sopimuksiin, lainsäädäntöön ja palveluihin.
- Moniperustainen syrjintää on useiden syrjintäperusteiden yhtäaikaisuus. Esimerkiksi ulkomaalainen muslimi voi joutua samanaikaisesti syrjinnän kohteeksi sekä uskontonsa että kansallisen alkuperänsä vuoksi. Yksi henkilö voi kuulua moniin eri vähemmistöihin ja kokea syrjintää kaikilla näillä perusteilla.

Syrjintää on huonompi tai epäkunnioittavampi kohtelu, vihapuhe, nimittely, sanallinen loukkaus tai uhkailu. Syrjintä voi olla esimerkiksi palveluiden ulkopuolelle jättämistä tai puutteellista neuvontaa. Syrjinnän seuraukset syrjitylle voivat olla vakavat. Ensinnäkin syrjitty saattaa pyrkiä kieltämään syrjinnän ja pitämään huonoa kohtelua oikeutettuna. Toiseksi syrjintää kokenut henkilö voi alkaa tietoisesti välttelemään tilanteita, joissa syrjintää esiintyy. Vakavin vaikutus syrjinnällä on silloin, kun syrjitty alkaa itsekkin peitellä syrjintää aiheuttavia ominaisuuksiaan. Esimerkiksi kielivähemmistöön kuuluva saattaa vältellä äidinkieltä julkisesti. Syrjinnän tai vastatoimien kohteeksi joutuneella on yhdenvertaisuuslain mukaisesti oikeus saada hyvitys siltä viranomaiselta, joka on yhdenvertaisuuslain vastaisesti syrjinyt häntä tai kohdistanut häneen vastatoimia.

Syrjintä ei ole aina vain tekoja,
se voi olla myös tekemättä jättämistä.

Rasismi

Rasismi tarkoittaa jonkun ihmisryhmän tai siihen kuuluvan henkilön pitämistä muita huonompana esimerkiksi etnisen alkuperän, ihonvärin, kansalaisuuden, kulttuurin, äidinkielen tai uskonnon perusteella. Rasismiin kuuluu usein se, että omaa ryhmää pidetään parempana kuin muita. Rasismi aiheuttaa eriarvoistumista ja vahingoittaa sen kohteiden lisäksi koko yhteiskuntaa.

Esteettömyys

Esteettömyys tarkoittaa tilaa, jossa rakennettu ympäristö, tuotteet ja palvelut ovat mahdollisimman toimivia, helppokäyttöisiä ja helposti saavutettavia. Esteettömyys toteutuu, kun ympäristöstä poistetaan liikkumisen, toimimisen, näkemisen, kuulemisen, ymmärtämisen ja kommunikaation esteet. Perinteisesti esteettömyys on liitetty rakennettuun ympäristöön, mutta käsite voi kattaa myös palvelujen, viestinnän ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen esteettömyyttä.

Haavoittuvassa asemassa oleva väestöryhmä

Haavoittuvassa asemassa olevaan väestöryhmään kuuluvilla ihmisillä voi olla yksi tai useampia terveyteen, toimeentuloon, sosiaalisiin suhteisiin tai elinolosuhteisiin liittyviä riskejä, jotka voivat johtaa yhteiskunnallisesti heikkoon asemaan. Haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä voivat olla esimerkiksi lapset, vanhukset, työttömät, maahanmuuttajat, vammaiset, pitkäaikaissairaat, mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivät sekä romanit.

Vähemmistöstressi

Vähemmistöstressi tarkoittaa vähemmistöön kuuluvan kokemaa henkistä kuormitusta, joka johtuu syrjinnän kokemuksista tai sen pelosta. Ympäröivän yhteiskunnan syrjintä voi aiheuttaa ihmisessä erilaisuuden, huonommuuden tai ulkopuolisuuden tunnetta. Krooninen stressitila voi vaikuttaa kielteisesti sekä fyysiseen että psyykkiseen terveyteen ja hyvinvointiin.

Häirintä

Häirintä määritellään käyttäytymisenä, jolla loukataan henkilön tai ihmisryhmän ihmisarvoa tarkoituksellisesti. Käyttäytyminen ymmärretään laajasti niin, että kyse voi olla ilmeistä, eleistä, sähköpostiviesteistä tai epäasiallisen materiaalin esiin laittamisesta esimerkiksi netissä. Ihmisarvoa loukkaavan käyttäytymisen ei tarvitse suoraan kohdistua tiettyyn ihmiseen, vaan se voi kohdistua myös johonkin ihmisryhmään. Sukupuolisessa häirinnässä ei-toivottu käytös on luonteeltaan sukupuolista. Se on häirintää tai ahdistelua, jos sitä jatketaan, vaikka kohteeksi joutunut on ilmaissut, ettei hyväksy sitä. Lähtökohtana on henkilön oma kokemus. Se, mitä koetaan häirinnäksi, riippuu henkilöstä, tilanteesta, osapuolten välisestä suhteesta ja aikaisemmista kokemuksista.

Yhdenvertaisuuden edistäminen

Viranomaisilla on velvollisuus toiminnassaan edistää sitä, että kaikkien ihmisten tosiasiallinen yhdenvertaisuus toteutuu. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että vangit ja asiakkaat saavat yhdenvertaisesti tarvitsemiaan viranomaisten palveluja ja voivat käydä koulussa, opiskella tai töissä. Yhdenvertaisuuden edistämällä tarkoitetaan myös syrjinnän ennaltaehkäisyä ja toimenpiteitä, jotka poistavat syrjinnästä johtuvaa eriarvoisuutta. Tässä työssä onnistuminen edellyttää, että viranomaisen on omalla toimialallaan arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista esimerkiksi asioiden valmistelussa, päätöksenteossa, hallintotoiminnassa, tulosohejauksessa ja -sopimuksissa sekä strategisessa suunnittelussa ja tiedotuksessa. Viranomaisen on arvioitava toimintansa puitteissa yhdenvertaisuuden toteutumista, jotta organisaation yhdenvertaisuus voisi kehittyä.

Positiivinen erityiskohtelu

Positiivinen erityiskohtelu on ihmisten oikeasuhtaista erilaista kohtelua, jonka tarkoituksena on yhdenvertaisuuden turvaaminen. Positiivinen erityiskohtelu on oikeutettua vain siinä määrin kuin se on välttämätöntä yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi tai syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäisemiseksi tai poistamiseksi. Positiivinen erityiskohtelu turvaa yhdenvertaisuutta erityistoimenpiteillä, jotka parantavat haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien asemaa ja olosuhteita.

Yhdenvertaisuus ei ole mielipideasia.

3. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kokeminen eri ryhmissä

Rikosseuraamuslaitoksen tehtäviä hoidetaan pääsääntöisesti määrättyjen prosessien mukaan. Tämä saattaa luoda käsityksen siitä, että kaikkia ihmisiä kohdellaan yhdenvertaisesti silloin, kun heitä kohdellaan samalla tavalla. Yhdenvertainen kohtelu ei kuitenkaan tarkoita samanlaista kohtelua kaikille, vaan edellyttää tilannekohtaista harkintaa, sillä eri ihmisten lähtökohdat ja mahdollisuudet ovat erilaiset. Yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää heikommassa asemassa olevan henkilön tai väestöryhmän erityistarpeiden huomioon ottamista, mutta tietyt perusperiaatteet koskevat monia eri ryhmiä. Seuraavassa on lueteltu näitä useita eri ryhmiä koskevia periaatteita ja toimenpiteitä:

- Kaikkia on kohdeltava heidän ihmisoikeuksiaan kunnioittavasti ja huomioiden heidän erityistilanteensa ja yksilölliset tarpeensa.
- Toimiva työyhteisö myöntää syrjinnän ja häirinnän olemassaolon mahdollisuuden, tapahtui sitä toisten asiakkaiden, vankien tai henkilökunnan taholta. Työyhteisön jäsenet tietävät, miten syrjintä- ja häirintätilanteissa menetellään.
- Yksiköissä huolehditaan siitä, että syrjinnän tai häirinnän kohteeksi joutuvat tietävät keneen he voivat olla yhteydessä ja mistä he voivat hakea apua syrjintä- ja häirintätilanteissa. Jos asiakas tai hänen läheisensä kokee, että häntä on kohdeltu epäasiallisesti tai hän epäilee, että viranomainen tai virkamies ei ole noudattanut lakia tai täyttänyt velvollisuuksiaan, voi asiasta keskustella vankilan tai yhdyskuntaseuraamustoimiston henkilökunnan kanssa tai asiasta voi kirjoittaa kantelun laillisuusvalvojalle. Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan lainmukaisuutta valvotaan Rikosseuraamuslaitoksessa hallinnonalan sisäisellä valvonnalla Rikosseuraamuslaitoksen kehittämisen ja ohjauksen vastualueeseen kuuluvassa oikeusyksikössä. Tärkein Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuolinen laillisuusvalvoja on eduskunnan apulaisoikeusasiamies. Muita laillisuusvalvoja ovat muun muassa yhdenvertaisuusvaltuutettu (syrjinta.fi), tasa-arvovaltuutettu ja tietosuojavaltuutettu.
- Toimintoja suunniteltaessa ja vankilaan sekä osastolle sijoittamisessa on huomioitava erityisesti vähemmistöryhmään kuuluvien yksilölliset ominaisuudet ja tarpeet, jotta heille voidaan järjestää sopivaa toimintaa sekä heidän tarvitsemaansa hoitoa tai kuntoutusta.
- Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön tulee omalla toiminnallaan lieventää vähemmistöstressiä esimerkiksi käyttämällä sukupuolineutraalia kieltä sekä kohtaamalla kaikki asiakkaat yksilöllisesti ja arvostavasti.
- Rikosseuraamuslaitoksen tulee järjestää työntekijöille perehdytystä ja täydennyskoulutusta eri vähemmistöryhmistä ja heidän palvelutarpeistaan sekä kouluttaa työntekijöitä

yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolaista. Erityisosaamista tarvitaan asiakastyön lisäksi sidosryhmäyhteistyössä, kun rakennetaan palvelupolkuja eri vähemmistöryhmien kannalta keskeisiin tahoihin.

- Viestinnässä huomioidaan asioista kertominen ymmärrettävästi. Tämä sisältää mahdollisuuden käyttää omaa äidinkieltä, viestinnän tukena käytettävät symbolit ja kuvat sekä viestiminen selkokielellä tai viittomalla. Tärkeää on huolehtia, että palveluihin pääsy ja tiedon saanti on vaivatonta myös eri aistein ja myös muiden kuin digitaalisten kanavien kautta. Vähemmistöryhmien kanssa on erityisesti varmistettava, että he saavat lainopillista neuvontaa asioissa, jotka vaikuttavat heidän seuraamukseensa tai asemaansa heidän ymmärtämällään kielellä.
- Vähemmistöön kuuluvien lukuharrastusta on hyvä tukea ja huomioida eri ikäryhmille, vammaisille ja eri kielisille suunnatun kirjallisuuden ja lehtien sekä TV-kanavien saatavuus vankilassa. Tärkeää on huomioida mahdollisuus edes joskus käyttää omaa äidinkieltään.

Rikosseuraamuslaitoksessa sitoudutaan nollatoleranssiin loukkaavien ilmausten ja rasistisen puheen suhteen.

3.1 Alkuperä

Alkuperällä viitataan esimerkiksi etniseen, kansalliseen ja yhteiskunnalliseen alkuperään. Alkuperään kohdistuva syrjintä on yhdenvertaisuuslaissa erityisasemassa. Juuri sen ehkäisyyn kohdistetaan EU:n alueella tällä hetkellä kaikkein eniten käytännön toimenpiteitä. Ennakkoluulot ja rasismi ovat tämän syrjinnän yleisimpiä ilmenemismuotoja.

Rasismi voi ilmetä suorana vihamielisyytenä ihonväriä, kulttuuria tai etnistä alkuperää kohtaan tai välttelynä, pelkona ja vierastamisena. Etniseen vähemmistöön kuuluvia saatetaan tarkastella pelkästään ennakkoluulojen kautta, jolloin heidän yksilölliset ansionsa ja ominaispiirteensä jäävät huomiotta. Tällöin esimerkiksi romanitaustaiseen asiakkaaseen suhtaudutaan romaniryhmän edustajana, ei yksilönä. Ennakkoluuloisuus voi ilmetä myös kulttuuristen erityispiirteiden vähättelynä ja jopa kulttuurin toteuttamisen estämisenä.

Etnisen kulttuurin syrjintään liittyy usein etnosentrismi eli se, että oma kulttuuri asetetaan ehdottomaksi normiksi, jota ei kyetä tai haluta kyseenalaistaa. Yleisin ja helpoiten ehkäistävissä oleva etnisen syrjinnän muoto ovat rasistiset vitsit, jotka herkästi katsotaan harmittomaksi leikinlaskuksi,

eikä kertoja itse myönnä käyttäytyneensä ja puhuneensa rasistisesti. Vitsien taustalla on kuitenkin rasistinen arvomaailma, ja vaikka niiden tarkoituksena ei olisikaan loukata, ne loukkaavat silti. Rasistiset vitsit edesauttavat etnisten ennakoluulojen syntyä ja samalla ylläpitävät niitä. Samoin ne heikentävät työyhteisön ilmapiiriä.

Arjen rasismi ei ole vain ääritapauksia ja väkivaltaa, vaan uuvuttavaa ja toistuvaa muistutusta siitä, että on erilainen kuin muut. Esimerkkejä tästä ovat jatkuva poissulkeminen muiden yhteisöstä, paheksuvat katseet ja loukkaavat sanat. Jatkuvasti koettu rasistinen kiusaaminen saattaa muotoutua normaaliksi vuorovaikutukseksi, johon turtuu ja tottuu. Rasismia kokeneilla ei ole välttämättä edes käsitystä siitä, että heidän oikeuksiaan on loukattu tai että he voisivat hakea apua. Monet rasismia kokeneet myös vähättelevät kokemuksiaan, eikä niistä ole helppo puhua.

Etninen yhdenvertaisuus vaatii paljon kehittämistä rikosseuraamusalalla. Selkeä puute on, että Rikosseuraamuslaitoksessa on edelleen hyvin vähän töissä romani- tai ulkomaalaistaustaisia henkilöitä, vaikka asiakkaista löytyy monia etnisiä ryhmiä. Myös etnisiin vähemmistöihin kuuluvien kokemusasiantuntijoiden käyttöä olisi hyvä lisätä.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään:

- Asiakastyössä on tärkeä kohdata aina ihminen, ei kulttuuria. Keskeisenä painopisteenä täydennyskoulutuksissa tulee olla yhdenvertaisuuden aktiivinen edistäminen ja antirasistinen työote. Etnisten ryhmien kohdalla kiinnitetään erityistä arviointiin, sijoitteluun, asuttamiseen, toimintoihin ja seuraamusten muihin sisältöihin.
- Vankilaviranomaisten on kannustettava toimia, joilla edistetään hyviä suhteita sekä samasta kulttuuripiiristä että erilaisista taustoista tulevien vankien välillä.
- Erityisesti palvelujen kehittämisessä tulee huomioida positiivisen erityiskohtelun mahdollisuudet ehkäistä muun muassa rakenteissa olevan syrjinnän haittoja. Esimerkiksi suljetuissa vankiloissa on suhteessa enemmän vähemmistöön kuuluvia vankeja, mikä rajoittaa vähemmistöihin kuuluvien vankien osallistumismahdollisuuksia.
- Eri ryhmien kulttuuriin liittyviä tapoja on saatava ylläpitää mahdollisuuksien mukaan. Esimerkiksi uskontoon, kieleen, asumiseen ja vierailijoiden vastaanottamiseen liittyvissä asioissa yhdenvertaisten mahdollisuuksien takaaminen voi vaatia erityisjärjestelyjä.
- Etniset seikat on pyrittävä ottamaan huomioon päätettäessä vangin oikeudesta käyttää omia vaatteitaan. Vangille on suljetuissa vankiloissa oltava mahdollisuus järjestää etukäteen esimerkiksi tapaamista varten omat vaatteet, jotka voidaan vaihtaa tapaamisen ajaksi. Haltuun annettavan ja uskonnollisista tai kulttuurisista käytettävän huivin tai päähineen käyttö voidaan sallia sisätiloissa, vaikka niiden pitäminen sisätiloissa olisi muuten kiellettyä. Omien vaatteiden käyttöä voidaan rajoittaa järjestyksen tai turvallisuuden taikka valvonnan vaatimasta syystä.

Toimenpiteet rasismien vähentämiseksi:

- Työyhteisön pitää myöntää rasismien olemassaolo sekä ottaa rasismien kokemukset vakavasti. Rasisminvastaisen työn kannalta on tärkeää pohtia, miten rasismi ilmenee Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa ja rakenteissa. Työntekijän on myös tärkeä tunnistaa omat ennakkoluulot ja stereotyyptit, jotka vaikuttavat omaan ajatteluun ja työhön. Tässä kannattaa hyödyntää ulkopuolisen kouluttajan tai työnohjauksen tarjoamaa tukea.
- Toisinaan asiakas voi tulkita kohtelun rasistiseksi, vaikka työntekijä ei ole sellaista tarkoittanut. Tällaiset tilanteet kannattaa käsitellä heti avoimella ja asiallisella keskustelulla. Samalla tavalla tulisi avata myös erilaisten ratkaisujen tai päätösten perusteet, jotta kohtelun oikeudenmukaisuus ja yhdenvertaisuus tulee selkeästi esille.
- Rikosseuraamusalan henkilöstön on sitouduttava rasististen ilmausten ja vitsien nollatoleranssiin ja puututtava kaikkeen rasistiseen puheeseen, esiintyy sitä sitten asiakkaiden, vankien tai työkavereiden taholta. Rasistisiin vitseihin ja puheisiin puuttuminen on koko henkilökunnan asia, sillä jos niihin ei puututa eikä niistä keskustella, hiljaisuus viestii hyväksynnästä. Viime kädessä vastuun puuttumisesta kantaa laitoksen tai yksikön johtaja.
- Muiden vankien taholta esiintyvä rasistinen käytös tapahtuu usein henkilökunnan huomaamatta, ja syrjivää ilmapiiriä on usein vaikea havaita. Tässä auttaa se, että vangeilla on yleisesti tiedossa, kenelle rasistisesta kohtelusta ja häirinnästä voi ilmoittaa. Erityisesti viharikoksiin syyllistyneiden kohdalla on tärkeä huomioida myös riittävä arvoihin, asenteisiin ja käyttäytymiseen liittyvä työskentely. Keskeistä on varmistaa, että vankila-aika on turvallista kaikille.

Toimenpiteet ulkomaalaisiin liittyen:

- Ulkomaalaisilla epäillyillä ja rikoksentekijöillä on oltava oikeus päästä samojen vapaudessa täytäntöön pantavien seuraamusten ja toimenpiteiden piiriin. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kotipaikkaperiaate koskee myös ulkomaalaistaustaisia vankeja, eli heidät tulee sijoittaa lähelle heidän kotipaikkakuntaansa, mikäli heillä on siellä läheisiä.
- Ulkomaalaisten vankien erityistilanteet tapaamisten suhteen on huomioitava. Esimerkiksi vastaanottaessa vieraita ulkomailta, tapaamisten pituuksissa ja ajankohdissa voidaan tarvittaessa joustaa. Yhteydenpito ulkomailla asuviin läheisiin mahdollistetaan käyttämällä sähköistä viestintää. Puhelinaikoja annettaessa huomioidaan mahdollinen aikaero.
- Yhdyskuntaseuraamustyössä on järjestettävä yhtä lailla palveluita rikoksentekijöille, joilla on ulkomaan kansalaisuus. Lisäksi ulkomaan kansalaisia on tärkeä tiedottaa heidän oikeuksistaan esimerkiksi liittyen tuomion täytäntöönpanon siirtoon toiseen maahan.

Siirtotilanteissa tulee tehdä yhteistyötä asiakkaan kotimaan yhdyskuntaseuraamusviranomaisten kanssa jatkumojen varmistamiseksi.

- Viranomaisten välistä yhteistyötä tulee tiivistää erityisesti niiden ulkomaalaistaustaisten rikosseuraamusasiakkaiden kohdalla, joilla tuomio vaikuttaa oleskeluluvan perusteisiin. Yhteistyössä on keskeistä huolehtia asiakkaan oikeusturvasta ja riittävästä yksilöllisestä tuesta karkotustilanteissa.

Kohtaa ihminen, älä kulttuuria.

3.2 Kieli

Suomen kansalliskieliä ovat kielilain mukaan suomi ja ruotsi. Suomen perustuslain mukaan ihmisillä on oikeus käyttää kansalliskieltään viranomaisten kanssa asioidessaan. Kielilain tarkoituksena on taata kielestä riippumatta ihmisten kielellisten oikeuksien toteutuminen ilman, että hänen tarvitsee näihin oikeuksiin nimenomaisesti vedota. Tässä suunnitelmassa kielellä viitataan kansalliskieliin ja muihin kieliin, kuten viittomakieliin sekä erilaisiin murteisiin.

Perustuslain mukaan saamelaisilla sekä romaneilla ja muilla ryhmillä, kuten kansalliset ja etniset vähemmistöt, on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Nämä kielelliset tarpeet on huomioitava ja huolehdittava myös Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan puitteissa. Eri kieliryhmien yhdenvertaisen kohtelun kannalta on varmistettava, että kielelliseen vähemmistöryhmään kuuluvien vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden kanssa tehtävässä työssä ja päätöksenteossa huolehditaan, että vanki tai asiakas ymmärtää oikeutensa ja velvollisuutensa käsiteltävänä olevan asian kannalta.

Rikosseuraamuslaitoksessa on yhä useimmin sellaisia yhdyskuntaseuraamusasiakkaita ja vankeja, joiden kanssa ei löydy yhteistä kieltä. Tämä korostaa Rikosseuraamuslaitoksen velvollisuutta huolehtia vankien ja asiakkaiden yhdenvertaisesta kohtelusta huomioiden myös heidän kielelliset tarpeensa.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Puututaan välittömästi epäasialliseen kohteluun ja kommentointiin, mikäli havaitaan kielisyrjintää. Kielisyrjintää on esimerkiksi vähemmistökielen tai sen edustajan vähättely, kielellisten oikeuksien laiminlyönti ja epäasiallinen kommentointi.

- Suomi on kaksikielinen maa. Vangit, yhdyskuntaseuraamusasiakkaat ja heidän läheisensä saavat palvelua omalla äidinkielellään suomeksi tai ruotsiksi.

Työskenneltäessä kielelliseen vähemmistöön tai erityisryhmään kuuluvan vangin tai asiakkaan kanssa on varmistettava, että henkilö ymmärtää oikeutensa ja velvollisuutensa työskentelyn kohteena olevan asian suhteen. Tulkkauspalveluja tulee käyttää tilanteissa, joissa asian ymmärtäminen on vangin tai yhdyskuntaseuraamusasiakkaan oikeusturvan tai hallintolain hyvän hallinnon perusteiden toteutumiseksi välttämätöntä.

- Suomen kieltä taitamattomien vankien rangaistusajan suunnitelman päivittämisessä ja täsmentämisessä, sekä suunnitelman mukaisen kuntouttavan toiminnan järjestämisessä käytetään tulkkauspalveluja. Tulkkauspalveluja on hyödynnettävä, jos vangin tai asiakkaan kielitaidosta ei ole varmuutta, eikä tiedetä, kykeneekö hän selviytymään asioidensa hoidosta.
- Kuntoutuksessa, perus- ja lähityössä sekä seuraamusten ohjauksessa käytetään työskentelyn aiheena olevaa vieraskielistä lähdemateriaalia siltä osin kuin sitä on saatavilla.
- Vangin tai yhdyskuntaseuraamusasiakkaan yhdenvertaisuus turvataan tulkkauspalvelujen avulla vähintään silloin, kun käsiteltävä asia tulee esille vankilan aloitteesta.
- Vankiloiden ja yksiköiden ilmoitustaululla tiedottamisessa, ja kirjallisen materiaalin, kuten esimerkiksi tulo-oppaiden sekä asiointi- ja hakulomakkeiden jaossa, huomioidaan myös suomen kieltä taitamattomat vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat.
- Asiakastyössä ja vankiloiden perus- ja lähityöhön liittyvässä tiedottamisessa ja opastuksessa huomioidaan asioiden ja aineiston ymmärtämisessä tarvittavat seikat. Huomioimisella helpotetaan puutteellisen suomen kielen taidon omaavien vankien ja asiakkaiden ymmärtämistä.
- Myös puutteellisen suomen kielitaidon omaavia sijoitetaan yhdyskuntapalveluun, vankilan toimintoihin ja kuntoutukseen, eikä kielitaito siten ole automaattisesti este toimintoihin sijoittamiselle.
- Ruotsinkielisen palvelun saatavuus turvataan sijoittamalla yhdyskuntapalvelua suorittavia palvelupaikkoihin, joissa on ruotsin kielen taitoista henkilökuntaa. Ruotsinkielisiä vankeja sijoitetaan omalle osastolleen erikseen nimettyihin yksiköihin, ja näille osastoille valitaan työntekijöitä, joilla on riittävä ruotsin kielen taito.
- Romanian äidinkielen ja kulttuurin opetukseen voidaan varata resursseja vankiloiden ohjaus- ja kuntoutustoiminnan puitteissa.
- Vangeille, jotka eivät osaa suomen kieltä, pyritään järjestämään suomen kielen opetusta.
- Kielitaidottomia vankeja kannustetaan osallistumaan järjestämällä sellaista toimintaa, joissa toiset vangit voivat soveltuvin osin myös toimia tulkkeina.

3.3 Uskonto ja vakaumus

Perustuslain mukaan jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus. Uskonnon ja omantunnon vapaudella tarkoitetaan oikeutta tunnustaa ja harjoittaa haluamaansa uskontoa, oikeutta ilmaista vakaumus ja oikeutta kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Vangilla on oikeus osallistua uskonnollisiin tilaisuuksiin. Vankilassa on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vankien tarpeiden mukaan jumalanpalveluksia, hartaushetkiä ja muita uskonnollisia tilaisuuksia. Vangeille on annettava mahdollisuus tavata oman uskontokuntansa sielunhoitajaa tai muuta edustajaa. Vankilassa on oltava uskonnonharjoitukseen soveltuvat tilat. Perusruokavaliosta voidaan poiketa muun muassa vangin uskonnollisen tai muun perustellun vakaumuksen vuoksi.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään:

- Rikosseuraamuslaitoksessa on kunnioitettava jokaisen uskonnollista vakaumusta. Vakaumus voi liittyä myös muun muassa elämäntapoihin, politiikkaan tai maailmankatsomukseen.
- Vankilan päiväjärjestys sekä yhdyskuntaseuraamusten palvelupaikkojen puitteet on järjestettävä mahdollisuuksien mukaan siten, että asiakkaat voivat harjoittaa uskontoaan ja noudattaa vakaumustaan.
- Uskontoon liittyvä pukeutuminen, kulttuuriset tavat ja eri uskontokuntien ruokailuun liittyvät erityistarpeet pyritään huomioimaan. Uskonnolliset seikat on pyrittävä ottamaan huomioon päätettäessä vangin oikeudesta käyttää omia vaatteitaan tai päätettäessä vangin oikeudesta saada haltuunsa omaisuutta, kuten esimerkiksi rukousmatto.

- Vankilassa on turvattava yhdenvertaiset mahdollisuudet eri uskontojen toteuttamiseksi siten, että vankien tarpeiden mukaan järjestetään jumalanpalveluksia, hartaushetkiä ja muita uskonnollisia tilaisuuksia. Vangilla on myös mahdollisuus tavata oman uskontokuntansa tai vakaumuksensa edustajaa.
- Vankilassa on käytössä uskonnonharjoitukseen soveltuvat tilat. Tilojen sisustuksessa on hyvä huomioida neutraali symboliikka ja mahdollisuudet muokata tilaa tarpeiden mukaan.
- Vangeilla on oikeus pitää hallussaan uskontoonsa tai vakaumukseensa liittyvää kirjallisuutta.
- Ketään ei saa pakottaa eikä painostaa harjoittamaan uskontoa tai vakaumusta, osallistumaan uskonnollisiin tilaisuuksiin, katsomaan tai kuuntelemaan uskonnollista radio- tai tv-lähetystä tai tapaamaan minkään uskonnon tai vakaumuksen edustajaa.
- Vankiloihin valitaan vankien tarpeiden mukaisesta uskonnollisesta toiminnasta vastaava henkilö.

Henkilön uskonto, vakaumus tai kulttuuri eivät voi olla este hänen toimintaan osallistumiselle ja ohjaukselle.

3.4 Terveystila ja vammaisuus

Terveystilalla viitataan sekä fyysiseen että psyykkiseen terveystilaan, ja se kattaa sekä akuutit että krooniset sairaudet. Vammaisuudelle ei ole olemassa yksiselitteistä oikeudellista määritelmää, vaan sille on eri laeissa annettu erilaisia määritelmiä. YK:n yleissopimuksen mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Joissain tapauksissa myös kroonisesta sairaudesta voi seurata vammautuminen. Ihmiset, joilla on jokin fyysinen, psyykinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma tai toiminnallinen rajoite, ovat yhdenvertaisessa asemassa vammattomien henkilöiden kanssa.

Vammaisuus, joka yhdistetään yleensä toimintakyvyn selvään heikkenemiseen, voi ilmetä liikunta- ja aistivammoina, neurologisina ja psykososiaalisina vammoina sekä kroonisina sairauksina. Syrjintä vammaisuuden perusteella kiteytyy yhteen sanaan, esteettömyys. Esteettömyys tarkoittaa esimerkiksi sitä, että toimitilan rakenteet mahdollistavat sujuvan liikkumisen pyörätuolilla. Esteettömyys tarkoittaa myös sitä, että palveluita, kuten esimerkiksi nettisivustoja, pystytään käyttämään aistivammasta, esimerkiksi heikentyneestä näkökyvystä huolimatta.

Toimenpiteet, joilla vammaisten yhdenvertaisuutta edistetään:

- Puutteet terveydellisessä tilanteessa, vammaisuus, sairaus tai sairauden hoitoon käytettävä lääkehoito eivät automaattisesti ole esteitä toimintoihin osallistumisessa tai yhdyskuntapalvelun suorittamisessa, vaan tilanne harkitaan aina yksilökohtaisesti.
- Rikosseuraamuslaitoksessa huomioidaan, että vammaisille henkilöille kuuluvat samat oikeudet kuin muillekin kansalaisille. Vammaisuus tai sairaus ei itsessään saa olla perusteena erilaiselle kohtelulle.
- Vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa arvioidaan asiakkaan kanssa hänen tarvitsemiensa palvelujen tarvetta ja tehdään tarvittaessa kohtuullisia mukautuksia, jotta vammaisen henkilö kohdataan yhdenvertaisesti. Mukautus voi olla esimerkiksi fyysiseen ympäristöön liittyviä, kuten valaistuksen parantaminen, liikkumisen esteiden poistaminen, apuvälineiden hankkiminen jne.
- Toimitilat ovat esteettömiä ja ylläpitävät tai edistävät toimintakykyä, kun se vamman tai sairauden vuoksi on heikentynyt. Esimerkiksi peseytymis- ja WC-tilat on varustettu toiminnallisessa ympäristössä tarvittavilla apuvälineillä, kuten esimerkiksi suihkutuolilla, turvakahvalla jne. tai ovikello on sopivalla korkeudella pyörätuolia käyttävälle.
- Jokaisessa Rikosseuraamuslaitoksen yksiköissä tulee säännöllisin väliajoin tehdä esteettömyyden kartoitus, jossa saadaan tietoa toteutuvatko toimitilalle asetetut

esteettömyyden kriteerit. Esteettömyyden kartoittamisessa ja varmistamisessa voidaan tarvittaessa käyttää apuna esimerkiksi vammaisjärjestöjä. Kartoituksen jälkeen ryhdytään tarvittaviin toimenpiteisiin esteettömyyden lisäämiseksi.

- Vammansa puolesta tulkkausapua tarvitsevalle järjestetään tarvittaessa heidän tarvitsemaansa tulkkauspalvelua. Oikeus tulkkaukseen on henkilöllä, jolla on näköön, kuuloon tai puheeseen vaikuttava vamma ja joka vammansa vuoksi tarvitsee tulkkausta asioimiseen.

3.5 Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt

Sukupuolivähemmistö on kattokäsite, jolla viitataan henkilöihin, jotka eivät koe syntymässä määritettyä sukupuolta omakseen tai joiden sukupuoli, sen ilmaisu ja kokemus eivät kaikin tai jollain tavoin vastaa normatiivisia käsityksiä sukupuolesta ja jotka itse määrittelevät kuuluvansa johonkin sukupuolivähemmistöön, kuten transsukupuoliset, transvestiitit, muunsukupuoliset tai intersukupuoliset (kts. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/>).

Sukupuolen korjauksella tarkoitetaan yleensä prosessia, jonka lopputuloksena henkilö merkitään väestötietojärjestelmään kuuluvaksi eri sukupuoleen. Sukupuoli voidaan juridisesti vahvistaa toiseen sukupuoleen kuin mihin se on väestötietojärjestelmään merkitty henkilön esittämän selvityksen perusteella. Sukupuoltaan korjannut henkilö kokee usein olevansa yksinkertaisesti vain nainen tai mies, ei transihminen. Transvestiitti on mies tai nainen, jolla on mahdollisuus eläytyä sisäisesti kumpaankin sukupuoleen ja tarve ilmentää naisellista ja miehistä puolta itsessään vaihdellen.

Muunsukupuolisuus-termillä kuvataan usein ihmistä, joka elää mieheyden ja naiseuden rajalla, välillä tai ulkopuolella. Hän saattaa kokea olevansa sukupuoleton, sukupuoleltaan määrittelemätön tai omanlaisensa yhdistelmä naisellisena ja miehisenä pidettyä ruumiillisuutta, tyyliä ja persoonan piirteitä. Suomen lainsäädäntö ei kuitenkaan tunnista muunsukupuolisuutta, vaan lainsäädännön valossa henkilö on aina joko mies tai nainen. Tästä huolimatta henkilön

kokemusta muunsukupuolisuudesta on kunnioitettava. Intersukupuolisuus tarkoittaa synnynnäistä tilaa, jossa ihmisen sukupuolta yleisesti määrittelevät fyysiset tekijät tai ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen.

Seksuaalinen suuntautuminen tarkoittaa sitä, millaisiin ihmisiin tuntee seksuaalista vetoa. Seksuaalivähemmistöillä tarkoitetaan seksuaaliselta suuntautumiseltaan muita kuin heteroseksuaaleja, eli muun muassa homoja, lesboja ja biseksuaaleja.

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kohdistuvaa syrjintää voi esiintyä esimerkiksi pilkantekona, vierastamisena, halventavien termien käyttämisenä ja äärimmillään vihamielisenä tai halventavana kommentointina. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt voidaan jättää myös huomiotta laitoksen normaaleissa käytännöissä. Tällaisia käytäntöjä voi liittyä esimerkiksi avioliiton solmimiseen ja perhetapaamisiin liittyviin asioihin. Usein sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuulumisen pidetään piilossa. Tämä saattaa johtua syrjinnän kohteeksi joutumisen pelosta, mutta myös puhtaasta halusta pitää yksityisasiat omana tietonaan. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuulumisen avoimuuteen ei tule painostaa, mutta yhteisöön on pyrittävä luomaan sellainen ilmapiiri, että siitä kertominen on haluttaessa mahdollista.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään:

- Henkilökunnalla ja asiakkaila on mahdollisuus saada tietoa sekä koulutusta sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta. Asiallisen tiedon omaksuminen lisää ymmärrystä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä kohtaan.
- Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuulumisen itsessään ei ole esteenä tiettyihin toimintoihin tai osastolle sijoittamiselle.
- Avioliittoiässä olevilla henkilöillä on osapuolten sukupuolesta riippumatta oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe vankeusaikana.
- Turvataan vangin mahdollisuudet pitää yllä perhesuhteitaan silloinkin, kun tämä haluaa pitää vähemmistöön kuulumisen salassa muilta. Tämä voidaan ottaa huomioon esimerkiksi poistumislupaharkinnassa.

Vähemmistöön kuuluvan vangin oikeudet on turvattava myös tilanteissa, joissa tämä sijoitetaan suljetummalle osastolle oman turvallisuutensa takaamiseksi.

3.6 Lapset ja nuoret

3.6.1 Nuoret rikoksentekijät

Nuoren määritelmä vaihtelee eri säännöksissä. YK määrittelee tilastoissaan nuoret 15–24-vuotiaiksi, rajoittamatta muita jäsenmaissa käytettyjä määritelmiä. Suomessa nuorisolaki määrittelee nuoret alle 29-vuotiaiksi. Nuorella rikoksentekijällä tarkoitetaan henkilöä, joka rikoksen tehdessään on jo täyttänyt 15 mutta ei vielä 21 vuotta. Nuori rikoksentekijä voi olla Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaana tutkintavankina, vankeusvankina, suorittamassa yhdyskuntaseuraamusta, tehostettua matkustuskieltoa tai kotiaarestia. Nuorille 15–20-vuotiaille rikoksesta epäillyille laaditaan Rikosseuraamuslaitoksessa seuraamusselvitys, jos on todennäköistä, että epäilyistä rikoksesta seuraa sakkoa ankarampi rangaistus. Seuraamusselvityksessä on keskeistä mahdollisimman nopea tilanteeseen puuttuminen sekä tarvittavan tukijärjestelmän käyttöönotto.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa lapsella tarkoitetaan lähtökohtaisesti kaikkia alle 18-vuotiaita. Työskentelyssä lasten kanssa on aina ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen vanhemmat ovat tärkeä yhteistyötaho lastensuojelun lisäksi. Suomessa on vuosittain alle 18-vuotiaita vankeja päivittäin noin 10. Viime vuosina noin viidennes kaikista yhdyskuntaseuraamusasiakkaista on ollut alle 21-vuotiaita.

Nuorelle tuomittu vankeusrangaistus pannaan yleensä täytäntöön hänelle poikkeavassa ympäristössä. Vangin iästä ja kehitystasosta johtuviin tarpeisiin on siten kiinnitettävä erityistä huomiota. Rikosseuraamuslaitos on perustanut vankiloihin omia osastoja alaikäisille ja nuorille. Henkilöstön soveltuvuus nuorten kanssa työskentelyyn on avainasemassa. Nuorena rikoksen tehneellä riski syyllistyä uusiin rikoksiin tuomion suorittamisen jälkeen on selvästi korkeampi kuin muulla väestöllä. Nuorten asenteisiin voidaan kuitenkin vaikuttaa, ja heidän kanssaan työskentelyyn panostaminen kannattaa.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään:

- Nuoret tarvitsevat kehityksensä tueksi ohjausta, ymmärtämistä ja välittämistä. Heille tulee tarjota mahdollisuus kokonaisvaltaiseen kehittymiseen ja heidän itsetuntemustaan ja vuorovaikutustaitojaan tulee edistää ja tukea.
- Mikäli alle 18-vuotias päätetään sijoittaa vankilaan, hänen laitossijoitukseensa on kiinnitettävä erityistä huomiota. Henkilökunnan on aina arvioitava, onko hänen etunsa mukaista osallistua toimintoihin täysi-ikäisten vankien kanssa. Parhaiten alaikäisen etu toteutuu, jos toiminnot järjestetään kehitys- ja ikätason mukaisessa ryhmässä.
- Nuorille tarkoitettujen tilojen, kuten vankilaosastojen, tulee olla suunniteltu heidän tarpeitaan varten.
- Nuorille tulee järjestää monipuolista ja erityisesti nuoria varten kohdennettua toimintaa.

- Nuorten kanssa työskentelyssä on huomioitava verkostoituminen ja kokonaisvaltaisten palvelujen järjestäminen. Erityisesti huomioita on kiinnitettävä opinto- ja ammatinvalinnanohjaukseen.
- Viranomaisten on varmistettava, että vangeille tarjolla olevien palveluiden lisäksi alle 18-vuotiaille vangeille on järjestettävä sosiaalista ja psykologista tukea.
- Nuorten paluuta yhteiskuntaan on edistettävä aktiivisesti sekä varmistettava riittävien tukitoimien ja -verkostojen olemassaolo.

3.6.2 Toimeenpanoa suorittavien lapset

Monella Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaalla on lapsia. Päätös vanhemman rangaistuksesta koskettaa myös hänen lastansa, ja usein se vaikuttaa olennaisesti myös lapsen elämään ja hyvinvointiin. Lasten oikeudet ja etu on otettava ensisijaisesti huomioon kaikissa heitä koskevista asioissaan. Lisäksi on muistettava, etteivät rikosseuraamuksia suorittavien vanhempien lapset ole tehneet rikosta, eikä heitä pidä kohdella lainrikkoina heidän vanhempiensa tekojen perusteella.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden on tuettava tuomitun vanhemmuutta, jos se on lapsen edun mukaista.
- Vankilan pitää mahdollistaa tapaamiset ja yhteydenpito vanhemman ja lapsen välillä. Lapsella on oikeus kieltäytyä vanhemman tapaamisesta tai keskeyttää tapaaminen niin halutessaan. Tapaamiset on järjestettävä siten, etteivät ne haittaa lapsen muuta elämää, kuten koulunkäyntiä.

- Rikosseuraamuslaitoksessa tehtävissä päätöksissä on huomioitava lapsen mielipide silloin, kun päätöksellä on vaikutusta hänen elämäänsä. Mielipide tulee selvittää tavalla, joka on sopeutettu vastaamaan lapsen ikää ja kehitystasoa.
- Pieni lapsi voi asua vankilassa vanhempansa luona, mikäli tämä on lapsen edun mukaista, ja arvioinnin siitä ovat tehneet lastensuojeluviranomaiset.
- Lapsille tehtävät tarkastukset on suoritettava lapsiystävällisellä tavalla. Esimerkiksi koirien tekemistä tarkastuksista tulee lapselle kertoa ja tarvittaessa havainnollistaa niitä etukäteen.
- Lasten tullessa tapaamaan vanhempiaan vankilaan pitää tapaamistilat järjestää lapsiystävällisiksi. Tilan on oltava sellainen, että se houkuttelee leikkimään ja olemaan kanssakäymisissä vangittuna olevan vanhemman kanssa. Vanhemmilla pitäisi olla mahdollisuus vaihtaa vankivaatteensa siviilivaatteisiin ennen lasten tapaamista.

3.7 Naiset

Naisten asema, toimintojen järjestäminen ja toimenpiteet yhdenvertaisuuden edistämiseksi on huomioitu ja ohjeistettu useissa kansainvälisissä vankeinhoitoa koskevissa suosituksissa ja ihmisoikeussopimuksissa, joita myös Rikosseuraamuslaitos on sitoutunut noudattamaan.

Tasa-arvolaki kieltää syrjinnän sukupuolen perusteella ja velvoittaa edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa. Sukupuolinen syrjintä voi kohdistua joko miehiin tai naisiin. Tässä asiakirjassa naiset kuitenkin mainitaan erikseen, sillä he ovat rikosseuraamusasiakkaina hyvin marginaalinen ryhmä ja siksi heidät usein myös unohdetaan.

Naisten ja miesten välillä on useita eroja, joita naisten kanssa työskenneltäessä tulee huomioida. Naisten syyllistyessä rikokseen he ovat rikkoneet lakien lisäksi myös yhteiskunnassa vallitsevia käytös- ja asennonormistoja. Esimerkiksi rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa on kiinnitettävä huomioita sosiaalisiin sidoksiin ja vanhemmuuteen, terveydentilaan sekä mahdolliseen traumataustaan. Naisvangeilla ja asiakkaila on usein paljon lähisuhteisiin liittyviä traumaattisia kokemuksia.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Viranomaisten on otettava huomioon naisasiakkaiden tarpeet. Erityisesti fyysistä, henkistä tai seksuaalista väkivaltaa kokeneiden naisten tarpeisiin on kiinnitettävä huomiota, ja tarjottava heille tukipalveluita.
- Naisiin liittyvään syrjintään ja seksuaaliseen häirintään on erityisesti kiinnitettävä huomiota, ja siihen on välittömästi puututtava, tapahtui sitä toisten rikosseuraamusasiakkaiden, vankien tai henkilökunnan taholta. Tällaisena häirintänä voidaan pitää kaksimielisiä puheita ja vitsejä sekä vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevia asiattomia huomautuksia tai kysymyksiä.

- Yksiköissä on huolehdittava siitä, että henkilö, joka kokee seksuaalista häirintää tai joutuu sen kohteeksi, tietää keneen voi olla yhteydessä ja mistä hän saa apua.
- Seksistiset kuvat eivät ole sallittuja vankiloiden tai yhdyskuntaseuraamustoimistojen yhteisessä käytössä olevissa tiloissa tai henkilökunnan työhuoneissa. Henkilökunnan pitäisi myös keskusteluin edistää, ettei kuvia olisi esillä myöskään vankiselleissä.
- Raskaana oleva vanki siirretään tarpeellisen valvonnan alaisena synnytystä varten riittävän ajoissa sairaalaan tai muuhun terveydenhuollon toimintayksikköön vankilan ulkopuolelle.

3.8 Ikääntyneet

lääkkäät ovat heterogeeninen ryhmä, joka pitää sisällään aktiivisia ja hyväkuntoisia iäkkäitä, mutta myös hauraita, elämänsä viimeisiä vuosia eläviä ihmisiä. Kronologista ikää ei tulisikaan käyttää ensisijaisena kriteerinä, vaan iäkkään täytöntöönpanon suunnittelun on perustuttava yksilölliseen arviointiin, jossa huomioidaan kokonaissairastavuus, haurastumisen aste ja toimintakyky.

Rangaistusta suorittavan korkea ikä on kielletty syrjintäperuste. Lähtökohtaisesti tuomitun iällä ei ole merkitystä harkittaessa seuraamuksen sisältöä, jonka vuoksi myös eläkeiän ylittänyt henkilö voi suorittaa yhdyskuntaseuraamusta tai osallistua vankien työtoimintaan. Ikääntyneiden kanssa työskennellessä sosiaalisten ja elinympäristöön liittyvien tekijöiden merkitys korostuu. Esimerkiksi iäkkäistä vangeista monet haluavat eristäytyä muista. Syitä eristäytymiseen on monia, kuten osaston rauhattomuus ja yllätykset sekä väkivallan pelko.

Ikääntyneillä on monimutkaisia terveys- ja sosiaalihuoltotarpeita johtuen huonosta fyysisestä ja psyykkisestä terveydestä, ikääntymisestä ja hauraudesta. Monet heistä ovat vankilassa yksinäisiä, heidän ravitsemuksessaan voi olla puutteita, usealla iäkkäällä vangilla on liikkuvuusongelmia, heidän digitaalisensa eivät ole aina niin hyvät kuin nuoremmalla väestöllä.

Ikääntyneet tarvitsevat usein enemmän aikaa arkipäivän toiminnoissa selviytymisessä. Usealla iäkkäällä vangilla sosiaaliset suhteet ovat katkenneet vankeusaikana. Jotkut myös laitostuvat

pitkien tuomioiden aikana, jolloin yhteiskuntaan uudelleen integroituminen on haastavampaa. Ikääntyneitä vankeja on vähemmän, joten henkilökunnalla ei aina ole tietoa ikääntyvien palveluista, joka saattaa haitata vapautumisen valmistelua.

Toimenpiteet, joilla ikääntyneiden yhdenvertaisuutta edistetään

- Iäkkäiden asiakkaiden määrän lisääntyminen tuovat tarpeen huomioida ikääntyvät kaikilla osa-alueilla.
- Rangaistusta suoritettaessa huomioidaan myös ikääntyvien fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset tarpeet, kiinnostuksen kohteet ja voimavarat. Toiminnot ovat kognitiivisesti ja fyysisesti aktivoivia ja ikääntyville soveltuvia.
- Yhdyskuntaseuraamuksen palvelupaikan valintaan vaikuttaa ikääntyneen toimintakyky ja huolenpidon tarve.
- Ikääntyvät huomioidaan myös digipalvelujen kehittämisessä. Henkilökohtaiseen palveluun ja perinteisellä lomakkeella tai suullisesti tulee jatkossakin olla mahdollista, koska kaikki eivät halua tai kykene käyttämään digitaalisia välineitä tai niiden käyttö vaikeutuu esimerkiksi sairauden seurauksena.

3.9 Poliittinen vakaumus, yhdistystoiminta ja merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttavuus

Yhteiskunnallinen vaikuttavuus tai poliittinen toiminta, vakaumus tai yhdistystoiminta ovat henkilöön liittyviä syitä, jotka voivat koskea paitsi henkilön synnynnäisiä ominaisuuksia, myös hänen oikeudellista asemaansa. Poliittisiin perusoikeuksiin määritellään kuuluvan keskeisimmin sananvapaus ja julkisuus, kokoontumis-, yhdistymis- ja mielenosoitusvapaus sekä vaali- ja osallistumisoikeudet. Yhteiskunnallinen vaikuttava asema voi perustua tulojen, koulutuksen, ammattiaseman tai sosiaalisen liikkuvuuden kautta ilmenevään yhteiskunnalliseen tai yhteisölliseen asioidentilaan, jossa henkilöllä voi olla mainittujen tekijöiden perusteella erilainen

vaikuttamismahdollisuus asioihin, kuin toisella henkilöllä. Keskeistä on se, että tällaisissa syrjivissä tilanteissa syy liittyy nimenomaan henkilöön itseensä ja hänen ominaisuuksiinsa. Lisäksi syrjivän toiminnan tulee rinnastua muihin laissa nimenomaisesti mainittuihin syrjintäperusteisiin.

Rikosseuraamuslaitoksessa voi olla vankina tai yhdyskuntaseuraamusasiakkaana henkilöitä, joilla on edellä kuvatun mukaisesti yhteiskunnallisen vaikuttajan rooli tai asema. Vangin tai yhdyskuntaseuraamusasiakkaan yhteiskunnallinen rooli ei voi johtaa tilanteisiin, joissa roolin tai aseman perusteella henkilöllä olisi muita parempi tai heikompi mahdollisuus toteuttaa oikeuksiaan.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään:

- Rikosseuraamuslaitoksessa kunnioitetaan yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ja vankien perusoikeuksia poliittisten perusoikeuksien näkökulmasta. Asiakkaan tai vangin poliittinen osallistuminen tai vastuuasema eivät voi vaikuttaa viranomaisen päätöksenteossa perusoikeutta haittaavalla tavalla.
- Yhteiskunnallisesti vaikuttava asema ei voi myöskään suosia vangin tai yhdyskuntaseuraamusasiakkaan oikeuksia, vaan ihmisiä on kohdeltava tasapuolisesti ja yhdenvertaisesti asemasta riippumatta.
- Vangeille ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaille on mahdollistettava poliittisten perusoikeuksien mukainen toiminta siten, kuin Rikosseuraamuslaitoksen yksiköiden toimintaympäristö, voimavarat ja olosuhteet huomioon ottaen on tarkoituksenmukaisinta ja oikeasuhtaista.
- Viranhaltijoiden oma yhteiskunnallinen vaikuttajan asema tai poliittinen toiminta, eivät saa johtaa tilanteisiin, joissa vankia tai yhdyskuntaseuraamusasiakasta koskevassa päätöksenteossa tai lähityössä yhdenvertaisuudesta ei voida pitää kiinni, tai virkatehtävien objektiivisuus vaarantuu.

4. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman seuranta ja arviointi

Johdon sitoutuminen yhdenvertaisuussuunnitelmaan on tärkeää suunnitelman vaikuttavuuden kannalta. Jokainen rikosseuraamuskeskus vastaa oman keskuksensa yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumisesta. Jos seurannassa huomataan erityisiä ongelmia jonkin ryhmän kohdalla, on niihin puututtava välittömästi. Rikosseuraamuskeskuksen johtajilla on myös keskeinen rooli siinä, että suunnitelma tulee henkilökunnalle tunnetuksi, yhdenvertaisuutta estävät haasteet on tiedostettu ja niihin pyritään vaikuttamaan.

Yksikönpäällikkö vastaa vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumisesta käytännössä sekä huolehtii yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman pohjalta toimintasuunnitelman laatimisesta (kts. liite).

Omavalvontaa käytetään yksiköissä yhdenvertaisuuden arvioinnin pohjana. Tällöin yksikkötasolla tulee pohdittavaksi vastaavatko yksikön käytännöt sääntelyä, ovatko käytännöt yhdenmukaisia, onko jokin asian suhteen parannettavaa ja miten yksikön toimintaa voisi kehittää. Jos ongelmaa ei voi ratkaista yksikössä, niin tällöin se on tuotava ylemmälle taholle mahdollisia toimenpiteitä varten. Yhdenvertaisuuden toteutumisesta ja edistämisestä pitää keskustella eri yksiköissä sekä käsitellä tapauksia, joissa yhdenvertaisuutta on loukattu tai se on ollut vaarassa. Tämä edellyttää sitä, että myös rikosseuraamusalan asiakkaiden on mahdollista tuoda esille kokemansa syrjintä ilman että heille aiheutuu negatiivisia seurauksia.

Rikosseuraamuslaitoksessa olisikin selvitettävä mahdollisuuksia luoda valtakunnallinen toimintatapa syrjinnästä ja häirinnästä ilmoittamiseen (ns. whistleblower) tarvittaessa nimettömästäkin.

Yhdenvertaisuussuunnitelmaan valittujen toimenpiteiden vaikutuksia tulee seurata säännöllisin väliajoin. Seurannasta huolehtii kehitys ja laatuyksikkö. Seuranta antaa myös laajemmin tietoa yhdenvertaisuuden tilasta organisaatiossa, joka puolestaan mahdollistaa mahdollisiin ongelmiin puuttumisen varhaisessa vaiheessa. Seurantakeinona käytetään esimerkiksi laadittuja toimintasuunnitelmia, erilaisia yhdenvertaisuutta kartoittavia kyselyjä, vähemmistöryhmiä käsitteleviä kanteluita sekä yhteistyökumppaneilta ja sidosryhmiltä saatua palautetta.

Rikosseuraamuslaitoksella on yhteisiä sekä henkilöstöä että asiakkaita koskevia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuushaasteita. Siten tärkeää olisi, että henkilöstöä ja asiakkaita koskeva yhdenvertaisuus- ja tasa-arvo suunnitelma olisi jatkossa yhteinen asiakirja, jossa käsiteltäisiin molempia tahoja yhteneväisesti ja tasapuolisesti.

Suunnitelma toimenpiteineen on voimassa siihen saakka, kunnes seuraava päivitetty suunnitelma hyväksytään Rikosseuraamuslaitoksen johtoryhmässä.

5. Kirjallisuutta

Council of Europe (2017) Draft Explanatory Report to The Recommendation Concerning Children with Imprisoned Parents. <https://rm.coe.int/draft-explanatory-report-to-recommendation-children-with-imprisoned-pa/168075daae>

[Euroopan neuvoston ministerikomitean jäsenvaltioille antama suositus, joka koskee lapsia, joiden vanhemmat ovat vangittuna](#) (2015).

Euroopan neuvoston ministerikomitean jäsenvaltioille antama suositus, joka koskee ulkomaalaisia vankeja (2012) [16809ccd05 \(coe.int\)](#)

Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus jäsenvaltioille Euroopan neuvoston yhdyskuntaseuraamustyötä koskevista säännöistä (2010). [16809e3c07 \(coe.int\)](#)

Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (1991).

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910017/19910017_2

Huhta, H. (2010) Selvitys etnisestä yhdenvertaisuudesta vankiloissa 2010. [Selvitys etnisestä yhdenvertaisuudesta vankiloissa 2010](#)

[Ihmisoikeuksien julistus](#) (1948).

[Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus](#) (1966).

Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1989/19890060/19890060_2

Uskonnonharjoittaminen vankiloissa – Selvitys uskonnonharjoittamiseen vankiloissa liittyvistä kysymyksistä (2014) [Uskonnonharjoittaminen-vankiloissa](#)

Kohvakka, S. (2020) Monikulttuurisuuden vanki - yhdenvertaisuuden edistäminen vankiloissa. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/5d7f5fd9-aef1-4aba-952e-d6cdf636994c/content>

Knuuti, U (2022) Suhtautuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin Rikosseuraamuslaitoksessa vuonna 2022. Julkaisematon asiakirja.

Knuuti, U. & Avonius, M. (2015) Raportti yhdenvertaisuuden toteutumisesta Rikosseuraamuslaitoksessa vuonna 2015.

[Raportti yhdenvertaisuuden toteutumisesta Rikosseuraamuslaitoksessa vuonna 2015.pdf](#)

Knuuti, U. & Rissanen, H. (2018) Raportti yhdenvertaisuuden toteutumisesta Rikosseuraamuslaitoksessa vuonna 2017.

[Raportti yhdenvertaisuuden toteutumisesta Rikosseuraamuslaitoksessa.pdf](#)

Penal Reform International - Issues [Issues - Penal Reform International](#)

Rikosseuraamuslaitoksen lapsi ja perhetyön linjaukset (2019) [Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2019.pdf](#)

Rikosseuraamuslaitoksen vankeja ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaita koskeva yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma (2015) Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu. [Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma 2015 net.pdf](#)

Ministerikomitean suositus jäsenvaltioille eurooppalaisista vankeinhoitosäännöistä (2020). <https://rm.coe.int/1680a0a95d>

Taustalla rikos, edessä muutos. Suositukset viranomaisten saumattomalle yhteistyölle rikostaustaisten yhteiskuntaan kiinnittymisessä (2021) Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:3 <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162849>

UNODC (2011) The Bangkok rules (2011) [https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok Rules ENG 22032015.pdf](https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf)

Utenlandske statsborgere i Kriminalomsorgen (2015) Handbok for ansatte. Kriminalomsorgens utdanningsenter KRUS. [Handbok-om-utenlanske-statsborgere-s%C3%B8kbar-innholdsfortegnelse](#)

Hartoneva, A. & Martikainen, J. & Pajujoja, J. & Vartia, M. (2023) Uudistettu Rikosseuraamuslaitos – oikeudellinen käsikirja. Tietosanoma.

[Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt eli Nelson Mandela -säännöt 2017\).](#)